

för demonstration av fornlämningarna på Björkö.

(Samling vid monumentet på Borg.)

Allmän orientering:

Närliggande öar: Adelsö, Munsö, Kurö.

Björkö: Borg, Svarta jorden, Hemlanden, Grindsbacka, Ormknös
o.s.v. Kugghamn, Korshamn o.s.v.

Birka viktigt handelscentrum 800 - 1000.

Läge på gränsen mellan Södermanland och Uppland. Mellan folklanden Attundaland och Fjärdhundraland; mellan de sörmländska häradena Selebo och Svartlösa samt de uppländska häradena Trögd och Färentuna.

Läge i korsningspunkten av handelsvägen norr-söder (Södertälje - Uppsala) och öster-väster (nuv. Stockholm-Strängnäs etc.).

Nord-sydliga linjen förmodligen mycket effektivare under vikingatid, då Mälaren vatten låg 5,5 meter högre än nu.

Stadens uppkomst:

Bidragande orsaker:

Sveakonungens två kungsgårdar i närheten; vid Adelsö nuv. kyrka samt vid Kungshusby på Munsö. Birkamarken ägdes av konungen. Där erlades tull till konungen av de söderifrån kommande handelsmännen (köpfrid). Obligatorisk för alla, som ville driva handel vid Uppsalamarknaden. - Gällde viss tid. - Konungen ägde tre dagars förköpsrätt. -

- Namnet Björkö kan möjligen härledas ur de ceremonier, som voro förknippade med denna köpfrid. Konungen eller hans ställföreträdare (gjæ lkyren) upptog nämligen tullen sittande i ett tält av sammanflätade

lövkvistar (björk). - Styrkes därav att Björköar finnas vid inloppet till flera andra marknadsplatser. Ex. vid Norrtälje för dem som österifrån reste till Uppsala; utanför Över-Torneå, där stora marknader höllos; i Finland, Norge m.fl. ställen. - Möjligen uppväxte först en marknadsplats omkring den plats, där köpfriden erhöles, kanske även beroende därpå att konungen gärna höll hov både på Adelsö och Munsö (se föreg.).

I och med erlagda avgifter hade man ju rättighet att sälja, och vägen till Uppsala blev måhända ofta onödig.

Marknadsplatsen hade först en fluktuerande befolkning. Småningom blev dock några bofasta och staden växte fram.

Vikingatidens handel.

Vid vikingatidens början en häftig folkeexpansion beroende på överbefolkning. Nödvändigt att söka utkomst på främmande mark. Vikingaflottor utrustades av en mängd småhövdingar, vilka ej kunde inordna sig under landets konung. Var och en herre på sin båt, men alla eniga i strid. - Vidsträckt fredlig handel. Under 800-talet företrädesvis västerut: England, Skottland, Irland, Frankrike, Rhenprovinserna. Under 900-talet företrädesvis österut till de slaviska länderna, Svarta havet, Konstantinopel. Handel med araberna vid Volga. Handelskolonier grundades i alla delar av världen; i öster Novgorod, Kiev; i södra delen av Östersjön Hedeby; i väster Dublin på Irland, flera ställen i Frankrike (ex. Gänge Rolf i Normandie). - Diplomatiske förbindelser med kejsaren av Konstantinopel och Ludvig den Fromme.

Handelsfärderna parades ofta med rena plundringståg. Städer och rika bygder hemsöktes. Stora landområden underkuvades, och nordborna gjorde sig bofasta i de erövrade länderna. Vikingatågen blevo ofta en landsplåga för de hemsökta länderna.

I de nordiska länderna fanns dock alltjämt en bofast befolkning fjärran från strid och örlog, som brukade jorden och förde den inhemska utvecklingen framåt.

Arkeologiska undersökningar i Birka.

Genom Hj. Stolpes undersökningar på 1870-talet fastslogs en gång för alla att Birka legat på Björkö. - Stolpe kom för att söka bärnstensfyndigheter. - Svarta jorden omfattar omkring 20 tunnland. - Lager av aska och kol med på vissa ställen upp till 1-2,5 m. under ploglagret.

- Lämningar av hus. - Lerklining. - I lerkliningen avtryck efter två slags byggnadssätt. Dels av timrade hus. Liggtimmer med fogarna först tätade med mossor, sedan översmetade med lera. Paralleller: eldhus vid gamla fäbodrar. - Dessa timrade hus voro antagligen ryggåsstugor, vilka vi känna till från de nordiska och isländska sagorna och hjältekvädena. - Andra lerkliningsfragment visade intryck av flätning med videkvistar. -

Vid grävningar i Sigtuna har man lyckats rekonstruera ett sådant hus. Beskrivning: grövre syllar äro lagda i en fyrkant direkt på marken. I hörnen en enkel urtagning i den underliggande syllen, i vilken den övre är inpassad. Längs mitten och på 15 cm:s avstånd från varandra ett antal borrarhål för lodräta störrar. I hörnen bredare urtagningar för hörnstolpar, vilka burit taket och givit samnhållning åt väggarna. Mellan störrarna en vägg flätad av kvistar, som blivit översmetad med lera på både in- och utsidan. Vid ena hörnet en dörr. - Jordgolv. - Mitt på golvet en låg härd, kretsformig, bestående av skörbrända stenar, sand och lera. -

I Svarta jorden påträffades stenrader, vilka antagligen ha tjänat som ett slags trottoarer. Man har gått på stenarna över den säkerligen kompakta

gatusmutsen. (Jfr samma förhållande i antika städer).

Gatuanordningen.

Jfr tidigt medeltida typer. Sigtuna och Visby. - Ett par gator löpande den ena innanför den andra parallellt med stranden. Tvärgator som korsar dessa.

Försvarsanordningar.

Borgen vid Birka möjligen äldre än själva staden. Sista tillflykten vid fara. - Stor nog att rymma både folk och fä. -

Stadsvallen anlagd senare än staden, vilket visas därav att den är byggd över flera gravhögar. Ungefär 500 meter återstå från stranden i riktning söderut. - Har förmodligen gått ända upp emot borgvallen, möjligen med delvis annan konstruktion. - Stadsvallen har säkerligen förr varit betydligt högre. - Vid undersökningar ha tvenne inre stenträder med grova stolphål iakttagits. - Träöver-Träskydd för att binda den uppkastade jorden? -/byggnad? -/Uppkastade båtar o.dyl. ha förstärkt barrikaden. -

Även hamnen har varit blockerad. - På 1870-talet funnos ännu omkring 16 ekstolpar i vattnet vid nuvarande ångbåtsbryggan. En är ännu kvar. Troligen ej lämningar efter bryggor utan pålverk, som velat förhindra inloppet för främmande fartyg. -

Stadens styrelse.

Konungen ägde marken och uppbar arrende av den bofasta befolkningen samt tullavgifter av handelsmännen från främmande ort. Staden styrdes av en särskild prefekt, som vid sin sida hade ett råd. Dessutom ägde staden ett eget ting med beslutanderätt oberoende av landskapstinget. Viktigare och mera allmänna frågor hänskötos dock till detta.

Fyndhistoria.

Rika fynd såväl i Svarta jorden som i gravarna. Starkt utländskt inslag i fyndmaterialet vittnar om den livliga handeln på främmande orter. Västerländska vapen och smycken. Östliga importföremål många slag, även orientaliska. Arabiska, angelsachsiska, frankiska, tyska mynt m.m. - Birka första plats i Norden med egen mynttillverkning. - I början efterapningar av Karl den Stores Dorestadtmynt. Senare kopierades även angelsachsiska mynt, och till slut inhemska mynttyper. -

Gravskick (föredrages i Hemlanden).

Två huvudtyper. (Brandgravar, skelettgravar). Brandgravarna följer det äldre bruket. De döda brännas på ett bål eventuellt tillsammans med i allmänhet enklare föremål. Omkring bålet uppkastas sedan en hög ofta smyckad med en jämn rad kantstenar eller en rest sten på toppen. Ex. finnas också på att de bränts i smärre för tillfället gjorda båtar eller kistor (obs. nitar ligga kvar i tydliga rader). Ibland hopsamlades benen i en urna av grovt lergods, som placerades i det s.k. brandlagret innan högen uppkastades.

(Jfr även den äldre tidens båtgravar i Vendel, Valsgärde, Oseberg).

Skelettgravarna anses vara influerade av kristet bruk (Obs. Skelettgravar ha funnits tidigare i Norden.)

Gravgodsets rikedom dock rent hedniskt även i dessa gravar. Mansgravar under flat mark. - Timrade. - Rikt inventarium av vapen och dräkt- delar, husgeråd etc. Skelett av hästar och dyl. med betsel och beslag. -

Kvinnogravar, mindre, med skelett i trång kista. - Smycken etc. -

Övriga gravtyper. Fyrkanter, trekantar, skepps- sättningar o.s.v.

Omkring 1600 gravar i Hemlanden.

" 400 " " Södra gravfältet.

Ett stort antal på Grindsbacka.

Gravar i Borg och omkring 350 flatmarksgravar på norra sluttningen av Borgberget. - Sammanlagt omkring 3.000 gravar.

Livsåskådning.

Under vikingatiden började nordbornas liv och föreställningsvärld alltmera stämplas av intryck från sydligare kulturländer. - Urgamla principer gjorde sig dock fortfarande gällande. - Framför allt gäller detta sammanhållningen inom familjen och ätten. - Individerna fick stå tillbaka för släkten. - Blodshämnden. - Släktfejder. - Namnet ärves och därmed den lycka som föregående bärare av namnet haft. Den avlidne lever upp i senfödda familjemedlemmar. - En släkts lycka var att den var stark och talrik. - Värre än döden var ättens utslocknande. - En persons framgångar kunde också överföras på hans vapen och andra tillhörigheter och de lyckosamma egenskaperna sålunda ärvas med föremålet. - Ett handslag och ett löfte bättre än alla skrivna kontrakt. -

Religion.

Vikingatidens religion finnes avspeglad i den nordiska diktningen i nyheter och sagor. Den nordiska gudaolympen: Tor, Oden, Frej o.s.v. - Hela denna gudavärld dock i hög grad influerad av främmande intryck, i synnerhet kristna. Ex. Voluspa, Balder. - Denna religion var stort sett hövdingarnas och skaldernas vid deras hov. - Den breda folkreligionen av annat kynne. - Hemmets vättar. Diserna, kvinnornas närmaste gudomligheter. - Distingen. - Tomten. - Skogens, vattnets och markens gudomligheter. - Dyrkan av de avlednes andar har föregått denna myllrande värld av väsenden och personifikationer. Minnen därav i nyare tids folktro. - Trolldom, vidskepelse etc.

avspegla forntida trosföreställningar. -

Lapparnas religion har i sig upptagit många forn-
nordiska element. -

Ansgar och kristendomen.

829 första missionsresan i sällskap med prästen
Vitmar. -

829 beskickning hos Ludvig den Fromme från svea-
konungen.

- Birkas prefekt Hergeir döpes och låter bygga en
kyrka på sin tomt.

- Många kristna fångar. -

831 Ansgar återvänder. -

- Gautbert, Svea rikets biskop, efterträder Ansgar. -
Gautbert flyr på grund av folklig reaktion. Ardgar,
eremiten kommer efter sju år. Han återvänder vid
Hergeirs död.

852 Ansgars andra resa. - Erimbert kvarstannar
och erhåller tomt till kyrka av konungen samt
plats till boställe av Ansgar.

Ansfrid avlöser honom, stannar i 3 år och efter-
trädes av Rimbart.

936 Ärkebiskop Unno (Unne) dör i Birka och be-
graves där, utan huvud, vilket föres till Bremen
för högtidligare jordfästning. -

Ansgarskapellet byggt 1930 av professor Wahlman.
Portar av konstnären Thorhamn. Målningar av Thor-
hamn, Hjortzberg och (i taket) av Månsson.
Skulpturer av Carl Eldh. (Ansgar, Hergeir Frid-
borg m. dottern Kathla). - Gammal orgel fr. Gagnef
i Dalarna.